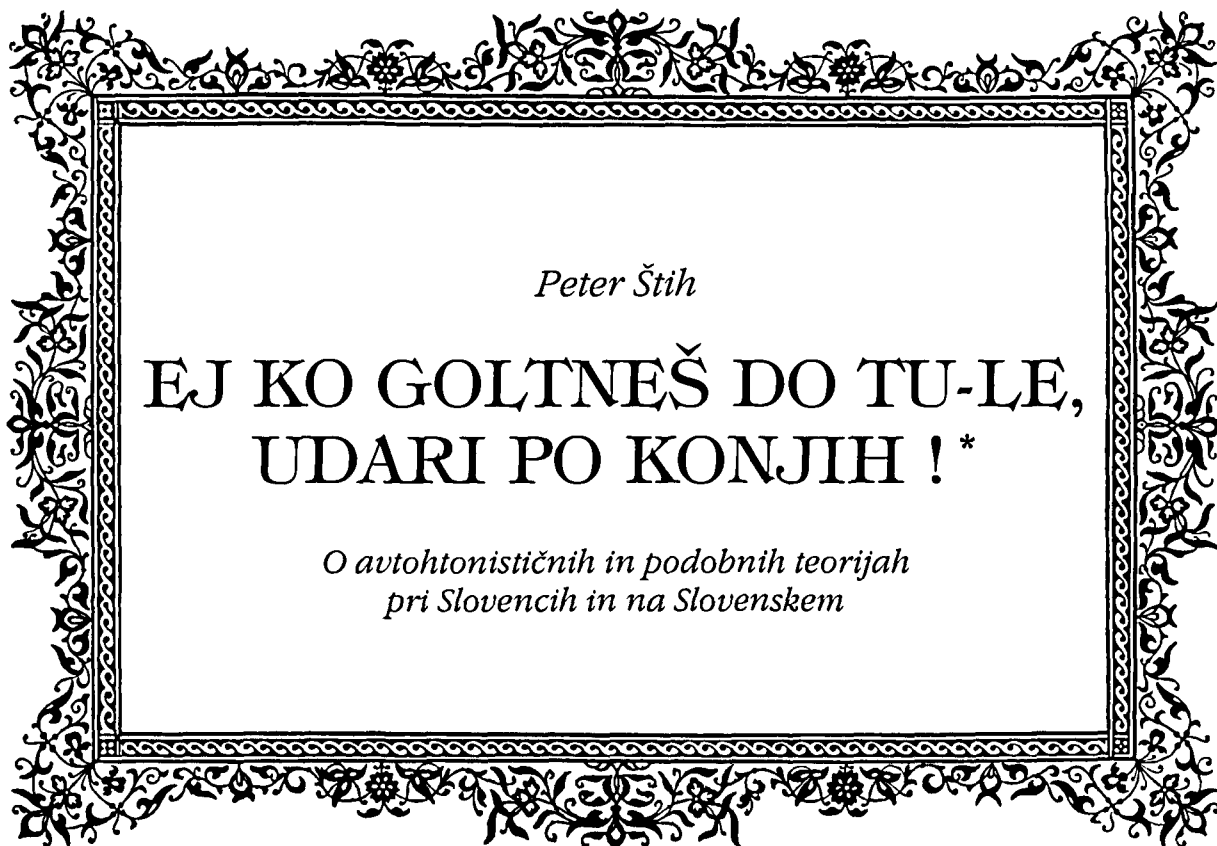

Peter Štih

EJ KO GOLTNEŠ DO TU-LE, UDARI PO KONJIH ! *

*O avtohtonističnih in podobnih teorijah
pri Slovencih in na Slovenskem*

Kdo smo, kaj smo, od kod smo? To so zelo stara, a za človeka očitno zelo temeljna vprašanja: drugače si jih ne bi kar naprej zastavljali ter znova in znova iskali odgovore nanje. Identitete – in za iskanje le-te gre pri naštetih vprašanjih – pač ne opredeljuje le ime in priimek posameznika, ampak, med drugim, tudi skupnost, v kateri živi in njegova osebna ter skupna zgodovina. In ko govorimo o zgodovini lahko vedno znova opazujemo fascinacijo nad začetkom, ki v veliki meri izhaja iz zelo trdovratnega in še danes prevladujočega miselnega vzorca o organski, biološki rasti ljudstev. Ta predpostavlja neko davno enotno in skupno preteklost. Začetek razvoja vidi v nekem genetsko določljivem jedru, iz katerega so se nato “razvila” posamezna ljudstva. Izoblikovala se je predstava genealoškega drevesa, po katerem so vsa ljudstva nastala z delitvijo iz starih ljudstev. To predstavo najdemo že v Stari zavezi, svojo polno veljavo je imela še v času romantike, zelo razširjena pa je tudi še danes. Kolikor starejšo in slavnjejšo zgodovino ima neko ljudstvo (oziroma narod), toliko pomembnejše naj bi bilo v sedanjosti in toliko privlačnejša je njegova identiteta. V skladu s to predsta-

vo se je stremelo prikazati zgodovino posameznega ljudstva čim bolj staro in slavno in zato predstaviti “začetek” čim dlje v preteklost. Temu primerno so se pojavile različne teorije, kdo so bili “predniki” posameznih ljudstev in narodov.

Pomembno mesto med temi teorijami zavzemajo avtohtonistične teorije. Po definiciji so to teorije, po katerih so prvi naseljenci na določenem prostoru pripadali narodu, ki danes tam živi. Običajno pa pod tem imenom razumemo tudi teorije in predstave, ki začetek posameznega, danes živečega naroda, iščejo že v prazgodovini, ko naj bi tudi že poselili svojo današnjo domovino, oziroma, ki menijo, da se je temeljna identiteta (ponavadi jim je to jezik), ki opredeljuje kakšen današnji narod, oblikovala že v tistih davnih časih in se v glavnem nespremenjena ohranila vse do današnjih dni. Tem predstavam je zgodovinski razvoj linearen, kontinuiran in genetično determiniran.

Avtohtonistične in podobne teorije o izvoru Slovencev imajo pri Slovencih in v slovenskem prostoru prav presenetljivo dolgo tradicijo in jih lahko zaznamo že v nekaterih tekstih slovenskih protestantov 16. stoletja; torej še preden je od začetka 18. stoletja začelo – najprej s koroškim jezuitom slovenskega rodu Markom Hanzičem

* Napis na situli, najdeni ob zgornji Piavi (Cadore), kakor ga je transkribiral in prebral Matej Bor (Veneti naši davni predniki (kot v op. 34) 249 sl.).

(1683-1766) – počasi prodirati danes prevladujoče in povsem uveljavljeno mišljenje o doselitvi slovanskih prednikov Slovencev na prelomu antike v zgodnji srednji vek¹.

Predstavo o avtohtonosti balkanskih Slovanov najdemo zabeleženo v krščanski tradiciji že v 10. stoletju, v pismu papeža Janeza X. (914-928) hrvaškemu kralju Tomislavu in zahumskemu knezu Mihajlu, kjer stoji, da so bili Slovani pokristjanjeni že v apostolskih časih². V kontekst te predstave spada tudi legenda, da je slovansko pisavo – glagolico – izumil sv. Hieronim, cerkveni oče, ki je bil okrog srede 4. stoletja rojen nekje na meji med Panonijo in Dalmacijo. Pod vplivom glagoljašev – ti so v Istri delovali tudi med slovenskim prebivalstvom – in njihove tradicije je ta trditev prišla tudi v listino papeža Inocenca IV. iz leta 1248, s katero je senjskemu škofu Filipu odobril slovansko bogoslužje v njegovi škofiji³. Verjetno v 14. stoletju je nastal tudi falsifikat listine Aleksandra Makedonskega, s katero naj bi leta 335 pred Kristusom podelil Slovanom ogromno ozemlje, segajoče od severa do južnih mej Italije⁴. Predstava o avtohtonosti Slovanov v Iliriku in njihovem misijonu v apostolskih časih je zabeležena tudi v ruski *Nestorjevi kroniki* iz 11.-12. stoletja. Informacije o poreklu Slovanov kronika navezuje na Sveto pismo, ki je bilo v srednjem veku nesporen vir znanja. Med potomci Jafeta, enega izmed treh Noetovih sinov, ki so si po vesoljnem potopu z žrebom razdelili zemljo, kronika omenja tudi Ilire-Slovane, nato sledi po zgodbi o gradnji babilonskega stolpa navedba, da so tudi Noričani Slovani, v zvezi z Metodovo postavitvijo za sirmijskega nadškofa

pa kronika omenja legendo o misijonarjenju apostola Pavla in njegovega učenca Andronika med Slovani v Iliriku⁵. Navezujoč se na Nestorja so se ta in podobne predstave o slovanski pradomovini v 13. in 14. stoletju razširile v historiografska dela na Poljskem in Češkem, po mnenju Luborja Niederleja, ki o tem podrobneje poroča⁶, pa celo med nekatere bizantinske kroniste 15. stoletja, ki so imeli za Slovane plemena Ilirrov, Tračanov, Dačanov, jadranskih Venetov in drugih.

Slovenski prostor je Nestorjevo kroniko oziroma, kar je verjetneje, le njeno izročilo, poznal najmanj posredno. Znameniti Žiga (Sigismund) Herberstein (1486-1566), ki je bil doma iz Vipave, kjer se je naučil tudi slovensko, in je kot diplomat v službi Maksimilijana I. in Ferdinanda I. dvakrat potoval v Rusijo, v svojih *Moskovskih komentarjih* iz srede 16. stoletja po Nestorju povzema, da Slovani, ki so se imenovali Noričani, izvirajo od Jafeta in so nekdanji bivali ob Donavi, kjer sta sedaj Ogrska in Bolgarija, od koder so se z raznimi imeni razpršili⁷. Predvidevati je mogoče, da se je Herberstein z Nestorjevo kroniko ali pa njenim izročilom seznanil v Rusiji sami. Odsev avtohtonističnih nazorov, da so bili Iliri Slovani, je mogoče domnevati tudi pri Primožu Trubarju (1508-1586). Vsaj tako se ponavadi razume njegov latinski podpis *Philopatridus Illiricus* (ilirski domoljub) v Katekizmu iz leta 1550, ki mu pač ustreza sočasen podpis *Peryatil vseh Slouenzou* v Abecedariju iz leta 1549⁸. Drug slovenski protestant, Adam Bohorič (ok. 1520-1598), je Slovane izenačeval z Veneti in Vandali,

¹ Prim. Darja MIHELIC, *Karantantija v očeh zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja*, *Zgodovinski časopis* 31 (1977) 306 sl., zlasti 312 sl.; za Linhartarja pa Fran ZWITTER, *Prva konceptija slovenske zgodovine*, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 20 (1939) 366 sl. in Bogo GRAFENAUER, *Pripombe k drugi knjigi Linhartovega "Poskusa"*, v: Anton LINHART, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije 1 in 2* (Ljubljana 1981) 376 sl.

² *Historia Salonitana maior* (izd. Nada KLAIC, *Srpska akademija nauka*, posebna izdanja knj. 399 (Beograd 1967) 95 sl.; ISTA, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine* (Zagreb 1972) 32.

³ Lubor NIEDERLE, *Slovanské starožitnosti II/1. Původ a počátky jižních Slovanů* (v Praze 1906) 73; Lucas JELIČ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum* (Vegliae 1906) št. 3, str. 9; Miroslav PREMROU, *Monimenta Sclavenica* (Lioubliana 1919) št. 35.

⁴ Prim. Primož SIMONITI, "Dekret ali pričevanje Aleksandra Velikega o Slovanih", *Časopis za zgodovino in narodopisje n. v. (= ČZN)* 9 (44) (1973) 225 sl.

⁵ *Die Nestor Chronik. Eingeleitet und kommentiert von Dmitry TSCHIŽEWSKIJ*, *Slavistische Studienbücher VI* (Wiesbaden 1969) pogl. 1, 3, 20; o sami kroniki gl. ISTI, *Altrussische Literaturgeschichte im 11., 12. und 13. Jahrhundert*. Kiever Epoche (Frankfurt am Main 1948) 174 sl.

⁶ Niederle, *Slovanské starožitnosti II/1* (kot v op. 3) 73 sl.; prim. Mihelič, *Karantantija* (kot v op. 1) 304.

⁷ Sigismund HERBERSTEIN, *Rerum Moscoviticarum commentarii* (verjetno Dunaj 1549) 4 (slovenski prevod: Ludovik Modest GOLIA, Sigismund Herberstein, *Moskovski zapiski* (Ljubljana 1951) 9). Za Herbersteinovo žvljenje gl. omenjeno Golievo knjigo (str. 187 – 195).

⁸ France KIDRIČ, *Razvojna linija slovenskega prepoveda v prvih razdobjih*, *Razprave znanstvenega društva za humanistične vede* 5-6 (1930) 75 sl.; Bogo GRAFENAUER, *O avtohtonističnih teorijah (etruščanski, venetski itd.) v zvezi s pojavom slovenskih prednikov v novi domovini v 6. stoletju*, *Ob tisočstiristoletnici slovanske naselitve na današnje slovensko narodnostno ozemlje*, v: Pavel DIAKON (Paulus DIACONUS), *Zgodovina Langobardov* (*Historia Langobardorum*) (Maribor 1988) 378.

njihovo slavo in starost pa je utemeljeval z že omenjenim privilegijem Aleksandra Velikega Slovanom in sv. Hieronimom kot izumiteljem glagolice⁹. Vpliv svetopisemskega in nestorjanskega izročila je opaziti še v drugi polovici 18. stoletja pri Marku Pohlinu (1735-1801), avtorju *Kraynske kroneke* (1770, 1788) – prvega historičnega spisa v slovenskem jeziku, ki ga je Zois zaničljivo, a upravičeno, označil za *Bibel- und Fabelgeschichte*¹⁰ – in avtorju *Kraynske grammatike* iz leta 1768, v katere predgovoru je izrazil prepričanje o slovanskosti ilirskega jezika, ki da je nastal takoj po razdelitvi ljudstev po vesoljnem potopu¹¹. Pri tem se je po mišljenju nekaterih raziskovalcev naslanjal na delo *Il regno degli Slavi* iz leta 1601, ki ga je napisal dubrovniški benediktinec in prvi izraziti panslavist pri južnih Slovanih, Mauro Orbini; toda omenjena knjiga je že leta 1603 prišla na vatikanski indeks prepovedanih knjig¹². Teorijo o ilirskem izvoru Slovanov odseva tudi pesem *Ilirija oživiljena* Valentina Vodnika (1758-1819), katerega je omenjeni Marko Pohlin – kot Vodnik sam piše – “*Kranjsko pisati učil 1773*”¹³. Pesem je nastala leta 1811, v času Ilirskih provinc in francoske oblasti nad kranjskimi, goriškimi, istrskimi in delom koroških Slovencev. Pesem je slavospev slovenski zgodovini in ilirski izvor Slovencev v njej je tudi izraz političnega navdušenja, ki je v nasprotju z avtorjevim zgodovinskim pogledom, izraženem v njegovih starejših delih (v *Povedanju od slovenskega jezika* iz leta 1798 in v nemščini napisanem učbeniku *Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz* iz leta 1809)¹⁴.

Sploh je bilo 19. stoletje tisto obdobje, ko so v času romantike in povečane nacionalne zavesti in emancipacije, to je v času t.i. narodnega preporoda, avtohtonistične teorije pri Slovencih dobile kar precej pristašev in častilcev, ki pa so zgodovino v glavnem razumeli kot sredstvo narodno – politične afirmacije. Med takšne avtorje zagotovo lahko štejemo Jakoba Zupana (1785-1852), jezikoslovca in pesnika, v svojem času vodilnega slovenskega panslavista in ilirca, človeka z velikim znanstvenim potencialom, od katerega je Kopitar veliko pričakoval. Zupan je prevlado svojega domoljubja nad znanostjo pokazal v članku o etimologiji imen koroških rek v Cariniji leta 1831¹⁵. V tem času je deloval tudi štajerski Slovenec, narodni buditelj in cerkveni pisec Anton Kreml (1790-1844), avtor prve večje v slovenščini pisane in objavljenje zgodovinske knjige *Dogodiščine Štajerske zemlje (Z posebnim pogledom na Slovence, 1845)*, ki jo označujejo izraziti nekritični romantični poudarki, med njimi prav avtohtonizem, ki se kaže v jezikovnem utemeljevanju slovanstva Ilirov, Noričanov in vseh vrst Venetov¹⁶. Med avtohtoniste iz časa okrog srede 19. stoletja je spadal tudi Zupanov učenec Matevž Ravnika – Poženčan (1802-1864) z Gorenjskega, zbiratelj narodnih pesmi, ki pa se je kot samouk ukvarjal tudi z zgodovino, kjer je pod vplivom romantičnega domoljubja razvijal misel o enotnosti slovanskih jezikov ter o veliki razširjenosti Slovanov, ki jih je enačil z Veneti¹⁷. Med tiste, ki so bili takrat naklonjeni avtohtonistični teoriji, je treba šteti še plovovitega pisca Petra Hitzingerja (1812-1867)¹⁸, prezreti pa ni moč tudi Matije Sila (1840-1925)¹⁹.

⁹ Adamus BOHORIZH, *Arcticae horulae (Witebergae 1584)*, zadnji dve strani kratkega predgovora (*Praefatiuncula*); Kidrič, *Razvojna linija* (kot v op. 8) 76; Mihelič, *Karantanija* (kot v op. 1) 305. Miheličeva med slovanske avtohtoniste šteje tudi Jurija Dalmatina, ki v nemškem predgovoru k Bibliji (Wittenberg 1584) sicer piše o pomenu slovanskega jezika in o njegovi veliki razširjenosti, ne pa tudi o izvoru Slovanov.

¹⁰ Prim. Zwitter, *Prva koncepcija* (kot v op. 1) 362; France KIDRIČ, *Pohlin Marko, Slovenski biografski leksikon* (= SBL) IV, 417 sl.

¹¹ P. MARCUS (Pohlin), *Kranjska grammatika* (Laybach 1768) 4.

¹² Mauro ORBINI, *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni* (Pesaro 1601). Srbolirvaški prevod z biografskimi ter drugimi podatki ter komentarjem: Mauro ORBIN, *Kraljestvo Slovena* (red.: Franjo Barišič, Radovan Samardžić, Sima Ćirković, Beograd 1968).

¹³ *Zgodovina Slovencev* (Ljubljana 1979) 397 (objava Vodnikovega rokopisa iz leta 1798).

¹⁴ Alfonz GSPAN, *Izbrane pesmi Valentina Vodnika* (Ljubljana 1958) 58 sl., 191 sl.; Ivan GRAFENAUER,

Vodnikova “*Ilirija oživiljena*”, slavospev na slovensko zgodovino, *Dom in svet* 30 (1917) 84 sl.; Janko KOS, *Valentin Vodnik* (Ljubljana 1990) 113 sl.

¹⁵ Prim.: Stane SUHADOLNIK, *Zupan Jakob*, SBL IV, 870 sl.

¹⁶ Anton SLODNJAK, *Anton Kreml (1790-1844) in njegove Dogodiščine Štajerske zemlje*, v: A. Kreml, *Dogodiščine Štajerske zemlje* (München 1974) V sl.; Bogo GRAFENAUER, *Zgodovino pisje na Slovenskem v dobi romantike in njegova dediščina*, *Glasnik Slovenske matice* 3 (1979) 44; ISTI, *Ob stoletnici začetkov slovenskega znanstvenega zgodovinopisja*, ZČ 35 (1981) 17.

¹⁷ Prim.: France KOBLAR, *Ravnika – Poženčan Matevž*, SBL III, 48.

¹⁸ *Zur Frage über die ältesten Bewohner der innerösterreichischen Länder, Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1855, 1856* (cela vrsta nadaljevanj); prim. Olga JANŠA – ZORN, *Historično društvo za Kranjsko* (Ljubljana 1996) 206.

¹⁹ *Trst in okolica. Zgodovinska slika* (Trst 1882); prim.: Janko ŠLEBINGER, *Sila Matija*, SBL III 308.

Med vsemi temi pa je po obsegu svojega dela, vztrajnosti in odmevnosti izstopal Davorin Trstenjak (1817-1890), ki ga je Slodnjak označil kot leposlovca, mitologa, etimologa, zgodovinarja in liberalnokatoliškega publicista²⁰. Prepričanje, da so Slovenci avtohtoni v sedanji domovini je prevzel od Antona Kremppla, s katerim se je v letih svojega šolanja precej družil. Nasprotno trditve graških zgodovinarjev, kot sta bila Muchar in Knabl, ki sta minorizirala slovensko vlogo v štajerski zgodovini, so v Trstenjaku še krepile avtohtonistično teorijo in ga spodbujale, da je prebiral Šafaříka, Kollárja in druge glasnike avtohtonizma ter sčasoma postal eden njegovih najbolj radikalnih apostolov. Trstenjak ni le dokazoval, da so Slovenci od nekdaj prebivali na svojih sedanjih tleh, marveč da so nekoč Slovanom pripadala najrazličnejša ljudstva na vseh treh celinah starega sveta²¹. Njegov popolni znanstveni diletantizem se je kazal v nemogočem etimologiziranju in tudi mitologiziranju, s katerima je "podpiral" svoje teze, ki so imele narodno-politični namen krepiti plaho narodno zavest in nasprotovati protislovenskemu razpoloženju nemškega tabora. Toda kljub gorečnosti, s katero je branil avtohtonistično teorijo, je Trstenjak v starejših letih zmogel toliko poguma in poštenja, da se ji je vsaj posredno odpovedal, ko je v razgovoru z Matijom Murkom, slavistom, literarnim zgodovinarjem in klasikom slovenske etnologije, dejal: "*Vi imate Miklošičeve in druge jezikoslovne knjige, kaj pa smo imeli mi, ko smo začeli?*"²².

Vrsta slovenskih avtohtonistov se je nadaljevala z Davorinom Žunkovičem (1858-1940), oficirjem in – seveda – ljubiteljskim jezikoslovcem, ki je bil izredno plodovit pisec z veliko energije, ki pa ga je zanimalo vse mogoče²³. V številnih tekstih, od katerih so mnogi izšli v knjižni obliki (zlasti v nemščini, pa tudi češčini), je dokazoval

avtohtonost Slovanov v srednji Evropi in trdil, da je njihove jezikovne sledi moč slediti vse do ledene dobe (diluvijska). Pritegovala ga je domnevna zveza med Etruščani in Slovani, germanške rune pa je razglasil za slovanski črkopis²⁴. Žunkovič je okrog sebe ustvaril krog somišljenikov in sodelavcev, med katerimi je treba omeniti Ivana Topolovška (1851-1921), ki je v Innsbrucku in na Dunaju študiral primerjalno jezikoslovje (eden od njegovih dunajskih profesorjev je bil tudi Miklošič), vendar študija ni dokončal. Po dogovoru z Žunkovičem naj bi ob študiju tudi najbolj eksotičnih jezikov utemeljil skupni izvor jezikov in na to temo je objavil delo o jezikovni prasarodnosti Indogermanov, Semitov in Indijancev²⁵. Žunkoviča je kritika seveda silovito in upravičeno napadala, eden tistih, ki ga je branil pa je bil znan politik in publicist Henrik Tuma (1858-1935), ki je tudi sam zagovarjal aprioristični praslovanski avtohtonizem. Tuma je bil edini avtor, ki je zagovarjal slovanski avtohtonizem v pravem pomenu besede. Slovani-Slovenci-Veneti naj bi bili sploh prvi človeški naseljenci ne samo današnjega slovenskega ozemlja, ampak kar "cele Evrope", ki so prišli v prostor "brez prebivalstva"²⁶. Tezo je Tuma gradil postopoma, med drugim tudi v okviru recenzije zelo znanega in branega romana Frana Saleškega Finžgarja *Pod svobodnim soncem* (prvič objavljen 1906-1907), kjer je avtorju kot okvir za romantično ljubezensko zgodbo služilo prav naseljevanje Slovanov na Balkanski polotok v 6. stoletju in njihovo vdiranje čez Donavo na ozemlje bizantinskega imperija. Finžgar je za zgodovinsko ogrodje svojega romana uporabil znamenita in nadvse dragocena poročila bizantinskega pisca Prokopija, ki je bil tedaj slovenskim bralcem že dostopen v prvi knjigi Kosovega *Gradi-va za zgodovino Slovencev v srednjem veku* (Ljubljana 1902). Pri svoji tezi se je Tuma v glav-

²⁰ Anton SLODNJAK, *Trstenjak Davorin*, SBL IV, 196 sl.

²¹ Bibliografijo najpomembnejših Trstenjakovih "zgodovinskih" tekstov gl. pri Franc KOS, *Kdaj so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino?*, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 6 (1896) 19 sl. (ponatis v Franc KOS, *Izbrano delo* (Ljubljana 1982) 63 sl. in op. 1), kjer je podana tudi že kritika Trstenjakovega dela. O širši posledici Trstenjakovega pisanja za delovanje Historičnega društva za Kranjsko gl. Janša – Zorn, *Historično društvo* (kot v op. 18) 62 sl., 232 sl.

²² Matija MURKO, *Rodoljubna knjiga brez rodoljubja*, *Veda* 1 (1911) 269; prim. Bogo GRAFENAUER, *Kontinuiteta in vprašanje slovenskega srečanja s staroselci* (Vlaht), *Ob tisočstistoletnici slovanske naselitve na današnje slovensko narodnostno ozemlje*, v: Pavel DIAKON (Paulus DIACONUS), *Zgodovina Langobardov* (*Historia Langobardorum*) (Maribor 1988) 354.

²³ Prim. Bruno HARTMAN, *Žunkovič Davorin*, SBL IV, 1016 sl.

²⁴ Prim. njegova dela: *Wann wurde Mitteleuropa von den Slaven besiedelt?* (Kroměříž 1904, 1906 razširjena), *Die Slaven, ein Urvolk Europas* (Kroměříž 1910, 1911 razširjena in predelana), *Slavische Runen – Denkmäler* (1915). Za kritiko prim. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* (1909) 102 sl., (zbir s strani J. Glonarja v nemščino prevedenih kritik); Murko, *Rodoljubna knjiga* (kot v op. 22) 266 sl.

²⁵ Gl. Janko OROŽEN, *Topolovšek Ivan*, SBL IV, 142.

²⁶ Na to temo je objavil več razprav, glavni pa sta: *Krajevno imenoslovje, Jadranski almanah* (1923) 127 sl.; *Imenoslovje Julijskili alp* (Ljubljana 1929).

²⁷ Citat po Branko MARUŠIČ, Dr. Henrik Tuma, *Z zahodnega roba. O ljudeh in dogodkih iztekajočega se stoletja* (Nova Gorica 1995) 22.

nem opiral na razširjenost imena Veneti in pa na svojevoljne razlage rečnih, krajevnih in gorskih imen, ki jih je zbiral tudi kot navdušen planinec. Prav iz te planinske in z naravo zrasle izkušnje se je Tumi o zgodovini oblikovalo tisto temeljno spoznanje, ki stoji za njegovim delom in ki ga je formuliral v nekoliko naivnem stavku: *"Išči vire človeške zgodovine proč od arhivov, iz njegovega prvotnega preprostega življenja v dotiku s naravo samo"*²⁷. Kakorkoli že, Tumovi zapisi so kasneje postali ena od podlag venetske teorije Jožka Šavlija.

Po Tumovih spisih o slovenskem avtohtonizmu je nato konec dvajsetih let našega stoletja prišlo – z izjemo Janka Grampovčana, ki je leta 1958 v Trstu objavil knjigo *Meje Slovanov v zahodni Evropi pred tisoč leti*, s katero je dokazoval veliko razširjenost slovenščine v preteklosti, kar je razlagal z že zelo dolgo prisotnostjo Slovencev v srednjeevropskem prostoru, v katerem se omenjajo Veneti – do daljšega premora, dokler ni leta 1967 Franc Jeza, v Trstu živeči politični emigrant in aktiven nasprotnik jugoslovanskega režima, objavil najprej knjigo o skandinavskem izvoru Slovencev in deset let kasneje na isto temo še knjigo o ključnih vprašanjih rane karantansko – slovenske zgodovine. Na podlagi zunanje podobnosti nekaterih slovenskih in švedskih besed, a brez poznavanja in upoštevanja glasoslovnih in jezikoslovnih zakonitosti, je dokazoval severni izvor Slovencev. Germanistika in slavistika sta pokazali na nevzdržnost in nesmiselnost Jezovih rezultatov oziroma dokazovanja²⁸, ki pa postane bolj razumljivo, če ga postavimo v kontekst njegove nesrečne življenjske poti. Kot nekdanji aktivist Osvobodilne fronte in kristjan, razočaran in nepomirjen z novim povojnim režimom v Jugoslaviji, se je odločil za politično emigracijo, kjer si je s pisano besedo prizadeval za posebno in samostojno slovensko državo. V prizadevanja za ta cilj je vpregel tudi zgodovino, ki naj bi pokazala razlike med Slovenci in ostalimi južnoslovanskimi narodi²⁹.

Okrog leta 1970 se je nato začela plesti teorija o slovenskem značaju Etruščanov in posledično o etruščanskem izvoru Slovencev. Najprej jo je predstavil in branil "dvorni pesnik revolucije" Matej Bor³⁰, ki pa je to tezo kasneje opustil in postal vnet zagovornik venetske teorije. Boru sta kot pristaša etruščanske teorije sledila Ivan Rebec in Anton Berlot, ki sta svoje delo najprej predstavila v seriji podlistkov v tedniku TT (1976/1977) in čez nekaj let – predelano besedilo je dolgo časa zaman iskalo založnika – še v knjižni obliki³¹. Prvi je prispeval zgodovinski okvir, drugi pa se je kot nekdanji oficir in vojaški dešifrant namenil streti oreh etruščanskega jezika, pri čemer je streljal tako velike kozle, da se je od stališč obeh avtorjev distanciral celo Bor sam. V etruščanski "slovenščini" naj bi se tako že pred skoraj 3000 leti pojavile tujke, ki jih je slovenščina v resnici dobila iz srednjeveške nemščine (plav, marof) ali celo iz naše sodobnosti (ovest – zahod) in podobno³².

Le leto zatem, ko je (1984) izšla Rebec – Berlotova knjiga o Etruščanih-Slovanih, je v dunajskem Glasu Korotana izšla prva razprava na temo Veneti – predniki Slovencev³³, ki ji je nato sledilo še več del, glavno pa je bila knjiga *Veneti naši davni predniki*³⁴. V njej je Matej Bor utemeljeval teorijo z jezikoslovnega, Jožko Šavli pa z zgodovinskega, arheološkega, imenoslovnega in etnografskega stališča, medtem ko je Ivan Tomažič, ki je ves čas organizacijsko in finančno podpiral projekt, napisal pregled in komentar k različnim mnenjem. Teza modernih slovenskih "venetologov" je, da so bili nosilci arheološke lužiške kulture (ime ima po Lužicah, pokrajini

REBULA, K pojavu narodne patologije, *Arheo* 10 (1990) 116 sl.

³⁰ Prim. Grafenauer, O avtoktonističnih teorijah (kot v op. 8) 383.

³¹ Anton BERLOT/Ivan REBEC, So bili Etruščani Slovani? Branje etruščanskih napisov na slovanski jezikovni podlagi (Koper 1984). Berlot je izven slovenskega prostora že leta 1966 v Zürichu objavil *Eine Studie über die Sprachen der Rassen oder der Etrusker*.

³² Gl. Grafenauer, O avtoktonističnih teorijah (kot v op. 8) 384 (za Borovo distanciranje); Jože KASTELIC, Delo 27. 12. 1984 (Književni listi), Marko SNOJ, Naši Razgledi 28. 12. 1984.

³³ Jožko ŠAVLI, Veneti – naši davni predniki?, *Glas Korotana* 10 (1985).

³⁴ Jožef ŠAVLI – Matej BOR, *Unsere Vorfahren die Veneter* (Wien 1988); slov. prevod: Matej BOR, Jožko ŠAVLI, Ivan TOMAŽIČ, *Veneti naši davni predniki* (Ljubljana 1989). Gl. tudi Ivan TOMAŽIČ, Novo sporočilo knjige *Veneti naši davni predniki* (Ljubljana 1990); ISTI, Oživelj Veneti, *Glas Korotana* 11 (1986) 55 sl.; Matej BOR, Odkod ime Veneti?, prav tam 53 sl.

²⁸ Franc JEZA, Skandinavski izvor Slovencev. *Etnografsko – jezikovna študija* (1976, samozaložba); ISTI, O ključnih vprašanjih rane karantansko-slovenske zgodovine (Buenos Aires 1977). Za kritiko gl.: Primorski dnevnik 23. 2., 5. 4., 4. 5. 1969 (B. Gyllenberg – Orešnik in M. Piškur) in 25. 10. 1969 (N. Kuret in A. Triller), nadalje *Zaliv* 5 (1970) 87 sl. (M. Prosen) in *Arheo* 10 (1990) 116 (A. Bajec, A. Rebula).

²⁹ Prim.: Martini JEVIKAR, Jeza Franc, *Primorski slovenski biografski leksikon* (= PSBL) I, 592; Grafenauer, O avtoktonističnih teorijah (kot v op. 8) 382 sl.; Alojz

vzhodno od srednje Labe v današnji Nemčiji in na Poljskem, sama arheološka kultura pa je zajemala bistveno večji prostor) iz druge polovice drugega tisočletja pred našim štetjem Veneti – Slovani. Ti so se nato do prvega tisočletja pred našim štetjem razselili po kar največjem delu Evrope in jo osvojili dobre dve tretjini (v glavnem skoraj ves zahodni, danes najrazvitejši del kontinenta), o čemer nam priča razširjenost venetskega imena (to se izven Evrope omenja še v Mali Aziji, v Paflagoniji) in arheološka kultura žarnih grobišč, katere nosilci naj bi prav tako bili Veneti oziroma (Pra)Slovani oziroma Zahodni Slovani. Ti Veneti-Slovani naj bi nato kot hribovsko kmečko ljudstvo v Vzhodnih Alpah preživeli najprej keltsko, nato pa še rimsko zasedbo, kateri naj bi se končno uprli, porušili in požgali osovražena rimska mesta in vrgli s sebe jarem rimske uprave, kulture in krščanske vere in v Karantaniji osnovali svojo državo, ki naj bi do prihoda Frankov obdržala svojo samostojnost in se uspešno upirala pritiskom avarskih in bavarških sosedov.

Kritika tudi ob tej najnovejši teoriji, ki je skušala naselitev slovanskih prednikov Slovencev v njihovo sedanjo domovino potisniti nazaj do prazgodovinskih obdobj, seveda ni molčala in je navedla jezikoslovne, zgodovinske, arheološke, paleografske in ne nazadnje, kar je morda najpomembnejše, metodološke razloge, ki govorijo o nesprejemljivosti te teorije³⁵ (o tem bo v nadaljevanju povedano nekoliko več) in razkrivajo nesramni diletantizem njenih avtorjev. Prav za pisanje teh modernih "venetologov", zlasti Šavlija, je namreč značilen ton, ki žali tako posamezne slovenske zgodovinarje kot tudi celotno slovensko zgodovino, odkar se je to pred približno stodesetimi leti dvignilo na raven znanosti. Očitati mu, da je bilo tako rekoč konstantno ohromljeno z ideologijami in da zaradi tega ni zmoglo svobodne razprave o poreklu Slovencev in lepiti, tako "a priori", posameznim najvidnejšim slovenskim zgodovinarjem različnih generacij, ki so se ukvarjali s tem vprašanjem, ideološke nalepke³⁶, je – milo rečeno – nesramno, krivično in nevredno znanstvene razprave.

Naj o tem, kako daleč gre lahko takšno sprenevanje, ki bolj kot o ideološkosti obtoženih govori o tovrstni obremenjenosti tožečega, navedem le en primer. Ko je Grafenauer zavrnil Šavlijeve trditve, da postavljajo slovenski zgodovinarji svoje teze o naselitvi Slovencev "brez dejanske podlage v virih" z namenom, da bi dosegli le "neko vnaprej zastavljeno izhodišče", da "smo Slovenci južnoslovanskega izvora" in da je topogledno vse znanstveno delo slovenskih zgodovinarjev (Franceta in Milka Kosa ter Grafenauerja) izraz "ideologije pojugoslovanjenja", mu je Šavli odgovoril, da je vse to le izraz Grafenauerjevega "unitarističnega gledanja". Na to je Grafenauer upravičeno jezen in užaljen zapisal: *"Difficile est satiram non scribere! Pol desetletja preden je bil Šavli rojen, sem v Jugoslaviji z unitaristično ustavo v Dejanju zelo precizno protiunitaristično pisal o slovenstvu in njegovem razmerju do Jugoslavije. In enako v svojem predavanju o slovenskem uprašnju na drugem Bohinjskem tednu 1939. In se najde nekakšen fičfirč, ki misli, da se o zgodovini lahko piše brez vsakega znanja in trdi karkoli hoče in zapiše takšne stvari tudi o živi sedanjosti"*³⁷.

Če se sedaj še nekoliko vrnem k pregledu avtohtonističnih teorij pri Slovencih in na Slovenskem, potem je osnovna ugotovitev, da imajo upoštevanja vredno tradicijo in da jih je bilo precej več kot se običajno misli. O nagibih, ki so pripeljali do tako množičnega pojava avtohtonističnih teorij pri Slovencih, je nasplošno težko govoriti. Vsaj pri nekaterih pa je evidentno, da v ozadju stojijo cilji, ki so sicer sami po sebi lahko povsem plemeniti, ki pa z znanostjo nimajo nič skupnega, kajti zgodovino očitno razumejo kot sredstvo in orodje, ki ima neko povsem določeno funkcionalno vrednost. To pa je lahko nevarno. Še preveč svež je primer pokojne Jugoslavije, kjer se je jasno pokazalo, da ima lahko zgodovina, ki je uporabljana in izkoriščana za doseganje povsem določenih ciljev, ki posledično ustvarja zgodovinske mite in ponuja črno-bele identifikacijske modele ter enostavne predsodke, še vedno in ponovno fatalne posledice.

Pri Trstenjaku, ki je deloval v času slovenskega kulturnega in političnega preporoda 19. stoletja, je povsem evidentno, da je njegova avtohtonistična teorija zrasla najprej iz odpora proti nemško nacionalnim zgodovinarjem, kot je bil v

³⁵ Gl. Venetovanje. Prispevek k razmerju Veneti – Slovani, *Arheo* 10 (1990) – tu so v posebni tematski številki zbrane in ponatisnjene kritike venetske teorije, ki so bile objavljene v različnih publikacijah, v veliki meri v dnevnem časopisu – in zlasti Grafenauer, *Ob tisočletni stoletnici* (kot v op. 8) 321 – 422.

³⁶ Prim. Bor, Šavli, Tomažič, *Veneti* (kot v op. 34) 9 sl.; pa tudi Jožko ŠAVLI, *Slovenska država Karantanija*, *institutio Sclavenica* (Koper – Dunaj – Ljubljana 1990) 7 sl.

³⁷ Bogo GRAFENAUER, *O Venetih in nastanku Slovencev*, *Arheo* 10 (1990) 45.

Gradcu Muchar. Očitno je tudi, da je nato, kot je to formuliral Slodnjak, "pomagal z njo najprej študiranim potomcem vzhodnoštajerskih vinarov in kmetov premagovati protislovensko kampanijo njihovih profesorjev in nacionalističnih publicistov, za Bachovega režima pa je s to fantastično teorijo krepil plaho narodno zavest konservativne slovenske inteligence"³⁸. Tudi za Tumovim avtohtonizmom naj bi bojda v veliki meri stal odpor zoper Slovanom nenaklonjeno nemško znanost³⁹. Teorija Franceta Jeze o skandinavskem izvoru Slovencev je avtorju v resnici zrasla iz prizadevanj tega "nepomirljivega Slovenca"⁴⁰ za ločitev Slovenije od Jugoslavije in njenega komunističnega režima ter za njeno samostojnost, ko je pač tudi na takšen način utemeljeval slovensko drugačnost in posebnost glede na ostale jugoslovanske narode⁴¹. Podobno utilitaristično pojmujejo zgodovino tudi avtorji venetske teorije. Gre jim za krepitev slovenske narodne zavesti, kar skušajo doseči s prepričevanjem o starosti in pomembnosti Slovencev v zgodovini, ki da so vedno hodili svojo in posebno pot⁴². Trditev enega od avtorjev venetske teorije, da Slovenci z Južnimi Slovani "nimajo zgodovinske in etnične zveze"⁴³, kar je notorna laž, dovolj jasno ilustrira dejstvo, da je za njih zgodovina le sredstvo za doseganje nekaterih drugih ciljev. In čeprav neprestano obtožujejo slovensko zgodovinopisje, da je "uradno" in zato neznanstveno in nesprejemljivo, ni njihovo neprestano ponavljanje "praktičnega pomena" svojega pisanja za slovensko stvar – nazadnje v času političnega spora, ki je nastal med Slovenijo in Italijo v prvi polovici leta 1996, ko je slednja blokirala slovenski podpis pridružitvenega spo-

razuma k Evropski skupnosti⁴⁴ – nič drugega kot prav zahteva po "uradni" znanosti, namenjeni *ad usum Delphini*.

Če še nekoliko analiziramo avtohtonistične in podobne teorije pri Slovencih, ugotovimo, da je njihova skupna poteza ta, da so njihovi avtorji diletanti – ta ocena velja vsaj za čas od 19. stoletja naprej, ko se je z organiziranjem univerz v današnjem pomenu besede, kjer se je znanost oblikovala in se tudi poučevala, odprla možnost primerne strokovne usposobitve za znanstveno delo -, se pravi nestrokovnjaki, največkrat samouki, ki ne poznajo tehnik, metod in pravil, s katerimi posamezna stroka odkriva in tudi verificira nova spoznanja. Tako je bil Davorin Trstenjak po svojem študiju in izobrazbi bogoslovec, Davorin Žunkovič pehotni oficir, Ivan Topolovešek ni dokončal študija primerjalnega jezikoslovja, Henrik Tuma je bil pravnik, pravo je študiral, a ne dokončal tudi France Jeza, ki je nato diplomiral iz etnologije, Anton Berlot je bil oficir, Ivan Rebec je bil učiteljski maturant, Matej Bor slavist, Jožko Šavli ekonomist in Ivan Tomažič duhovnik⁴⁵. Na drugi strani ne moremo spregledati, da je kritika avtohtonističnih teorij praviloma prihajala s strani stroke, od ljudi, ki so dosegali najvišjo akademsko izobrazbo in ki so zaradi svojega strokovnega in znanstvenega dela v krogu stroke, s katero so se ukvarjali (oz. se ukvarjali), popolnoma uveljavljeni. Naj spomnim le na nekatere takšne kritike: na slaviste, jezikoslovce in etimologe, kot so Fran Miklošič, Matija Murko, Joža Glonar, France Bezljaj, Anton Bajec in Alenka Šivic Dular, na zgodovinarje Franca Kosa, Boga Grafenauerja in Janeza Persiča, arheologa Božidarja Slapšaka in Andreja Pleter-

³⁸ Slodnjak, Trstenjak (kot v op. 20) 197.

³⁹ Dušan KERMAUNER, Tuma Henrik, SBL IV, 234.

⁴⁰ Rebula, K pojavu (kot v op. 29) 117.

⁴¹ Gl. op. 29.

⁴² Prim. npr. Ivan TOMAŽIČ, Delo 11. 5. 1996 (PP 29): "...je nujno treba zaščititi slovenstvo z vsemi možnimi ukrepi...(drugi) pomemben ukrep je utrditev slovenske samozavesti s spoznavanjem prave slovenske identitete. Dokler bodo šole vtepale mladim v glavo zmotno teorijo o prihodu Slovencev v 6. stoletju iz zakarpatskih močvirij, se bo Slovenec podzvestno sramoval svojega izvora in bo najraje pozabil na svojo etnijo, kakor kažejo žalostne izkušnje na Koroškem in na Tržaškem. Šele ko se bodo Slovenci zavedali pomena svojega jezika pri nastanku prve evropske kulture in ko se bodo spoznali za potomce slavnih Paleovenetov, katerih jezik se zrcali v slovenskem jeziku, lahko pričakujemo, da bodo še obstajali in peli v svojem jeziku in vriskali po svoji navadi, ne samo v tretjem, temveč tudi v četrtem tisočletju in še mnogo tisočletij naprej."

⁴³ Ivan TOMAŽIČ v Glasu Korotana 10 (1985) 9.

⁴⁴ Ivan TOMAŽIČ, Delo 10. 2. 1996 (PP 29): "...Ali nas ne smatrajo Italijani ravno zaradi te velike zgodovinske prevare [mišljen je "prihod Slovencev ob koncu 6. stoletja", op. P. Š.] za manjvredne, nekulturne priseljence, čeprav v kulturi ne zaostajamo za njimi niti za centimeter? Ali ne pravijo zaradi te prevare, da kaj iščejo pri nas ti "ščavi"? Čeprav se potem samo pozdravljajo s prijaznim "ciao" (= ščavo = slavo)? [sic!, edinstvena etimologija besede ciao, op. P. Š.] Če bi prihod Slovencev res bil zgodovinska resnica, bi se morali z njo sprijazniti in se čimbolj potruditi, da bi na druge načine prepričali naše sosede o naši enakovrednosti in enakopravnosti. Nikakor pa ne razumem gospoda Parovela in drugih, da se tako lahko sprijaznijo s popolnoma izmišljenim opisom slovenskega prihoda, ko nam dokazana dejstva vendar ponujajo neslutene možnosti, da uveljavimo pravico "primi possidentis", da pritegnemo nase pozornost in spoštovanje, ki se spodobi nosilcem prve kulture v srednji Evropi."

⁴⁵ Glej biografska gesla v SBL in PSBL.

skega ter etnologa Milka Matičetovega⁴⁶. Ko govorimo o razmerju med pisci in kritiki pa je še posebej pomembno in za presojo vrednosti venetske teorije še kako izpovedno dejstvo, da so se proti tej najnovejši teoriji, ki v slovenskem dnevnem časopisju še vedno polni rubrike "Pisma bralcev", izrecno izrekli nekateri pisci, na katere so se avtorji venetske teorije neposredno sklicevali pri svojem utemeljevanju. To velja tako za vodilnega slovenskega primerjalnega jezikoslovca in etimologa sodobnega časa Franceta Bezlaja († 1993), kot tudi za priznana italijanska raziskovalca venetske kulture in venetskega jezika Giovannija Battista Pellegrinija in Alda Luigi Prosdociimija. Bezljaj je takó o venetski teoriji napisal zelo kratko, da *"se ne morem strinjati z izvajanjem o Venetih in venetščini Mateja Bora in dr. Jožka Šavlija, čeprav me oba večkrat citirata in se celo sklicujeta name. Ako bi njuno mnenje dozorelo tako daleč, da bi ga sprejela za objavo katera koli resna domača ali tuja strokovna revija, bi bil pripravljen resno polemizirati z obema. Dokler pa se izogibata takšnemu v znanosti edino normalnemu postopku, ne čutim potrebe, da bi svoj dragocen čas in svoje moči trošil za primitiven diletantizem"*⁴⁷. Aldo Luigi Prosdociimi, pa je v zvezi s sklicevanjem na njegovo delo v Bor – Šavli – Tomažičevi knjigi zapisal: *"Moja misel o izviru Venetov in o njihovi dozdevni zvezi s Slovani je popolnoma popačena, zato se z moralnega in znanstvenega stališča zgražam, da je bil iz širšega konteksta iztrgan le en stavek; v kontekstu je moja misel še kako jasna....za konec popolnoma odklanjam tako diletantsko početje, ki pomeni samo izgubo časa za branje in niti ne zasluži odgovora; jaz sem se na kratko oglasil samo zato, ker sem bil v to stvar narobe in sleparsko upleten osebno"*⁴⁸.

Podrobnejšemu pregledu kritike oz. podrobnejši kritiki samih avtohtonističnih teorij se na tem mestu pač ne moremo posvečati iz več razlogov: najprej ima ta kritika že kar dolgo zgodovino in sega najmanj v drugo polovico prejšnjega stoletja, nadalje je zelo razvejana in tudi zelo specialno naravnana v jezikoslovna, zgodovin-

ska, paleografska, arheološka in metodološka vprašanja in končno, njen obseg je že tako velik, da ga je v okvir običajnega obsega razprave nemogoče spraviti. Kot zgodovinar želim na tem mestu nekoliko več pozornosti nameniti le zgodovinskim vprašanjem, ki so povezana z avtohtonističnimi teorijami, še prej pa le na kratko opozoriti na najbolj temeljne metodološke napake, ki jih avtorjem avtohtonističnih teorij očita kritika v jezikoslovnih in arheoloških vprašanjih.

Prav za vse avtohtonistične teorije oz. za tiste njihove dele, v katerih utemeljujejo svoj prav s pomočjo jezikoslovja, je značilno, da izhajajo iz metode primerjanja besed po njihovi zunanji podobnosti, ki je v primerjalnem jezikoslovju že zdavnaj presežena. Po tej metodi je delal že Trstenjak in dokazoval, da npr. izhajajo biblična imena Adam, Eva in Kajn od ata, jeba in kujon. In nazadnje dela po tej metodi tudi Šavli, ki je za slovenska razglasil celo vrsto imen v Alpah (npr. Locarno in Lugano od log, Bodensko jezero (Bodensee) od voda, Bregenz od breg, Bern od brdastega sveta – brdine, itd.), pa tudi vrsto antičnih krajevnih imen (Tergeste od terg (trg), Timavus od tema, Emona od imenje (posestvo), Celeia od selo, Longaticus od log, itd.)⁴⁹. Na takšen način bi kaj lahko dokazali, da so Slovenci nekoč bivali tudi v Aziji in Afriki (za pokušino le: Saigon je v resnici Zajcgon (kraj, kjer se gonijo zajci), Tripolis so tri polja, da gori Tabor in Nebo v Palestini, ki sta evidentno slovenski, sploh ne omenjam posebej!). V znanosti je v nasprotju s tem kavarniškim "Klang – etimologiziranjem" že dolgo časa uveljavljeno temeljno spoznanje, da zunanja podobnost besed še daleč ni dokaz njihove genetične istosti, da enakozvočnice niso hkrati nujno tudi enakoznačnice⁵⁰. Druga zadeva je, da je v jezikoslovju nesporno spoznanje, ki ga lahko štejemo že med zadeve splošne izobrazbe, da je jezik živ organizem, ki se v času in prostoru neprestano spreminja. Slovenščina ni nobena izjema. Kakšne spremembe je ta jezik doživel v zadnjih tisoč letih nam priča že primerjava današnje slovenščine z jezikom Freisinških

⁴⁶ Za navedene posameznike glej v glavnem SBL, PSBL, Letopise SAZU ter Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev univerze v Ljubljani. Za imena nekaterih kritikov, ki tu niso omenjeni pa glej še Arheo 10 (1990).

⁴⁷ Arheo 10 (1990) 110.

⁴⁸ Arheo 10 (1990) 88, 89. Za Pellegrinija gl. prav tam 74, 75.

⁴⁹ Bor, Šavli, Tomažič, Veneti (kot v op. 34) 21 sl.; Šavli, Slovenska država (kot v op. 36) 46 sl. Podobno tudi Ivan TOMAŽIČ, Delo 16. 3. 1996 (PP 29): Dravus (Drava) je reka, ki drvi, Pola (Pulj) so polja, Ravenna pa je ravna.

⁵⁰ Prim. Alenka ŠIVIC-DULAR, Na rob venetsko – slovenskim razpravljanjem Mateja Bora, Arheo 10 (1990) 92, Grafenauer, O Venetih (kot v op. 37) 39 sl.

spomenikov, ki je za današnjega Slovenca v veliki meri že nerazumljiv⁵¹. Pa kljub temu berejo sodobni slovenski "venetologi" (Bor) in "etruškologi" (Berlot) napise iz prvega tisočletja pred našim štetjem, stare več kakor dva tisoč let, na način, kot da so stari Veneti oziroma Etruščani uporabljali morfološko skoraj isti jezik, kot je slovenski knjižni jezik novega časa⁵².

*"Da je bila 'slovenščina' nekdanja drugačna kot danes, tega ne ve; njegova 'diluvijska' slovenščina je popolnoma enaka današnji.... Ta knjiga je pravo sračje gnezdo, v katero je g. Ž. znosil vse, kar se mu je le količkaj pripravno zdelo. Iz vseh mogočih jezikov je zbral besede, ki se vsaj približno tako glase in je na ta način dal svojemu zmašilu neko znanstveno draperijo,"*⁵³ je sicer že v začetku našega stoletja zapisal Glonar v svoji kritiki Žunkovičevega dela, s katerim je ta dokazoval slovenščino že v ledeni dobi (diluvijski), vendar ni kritika svoje aktualnosti prav nič izgubila in bi lahko veljala tudi za današnje avtohtoniste.

Kar se tiče arheologije, se je nanjo sklicevala v prvi vrsti venetska teorija v tistem svojem delu, kjer skuša pokazati, da je bila lužiška kultura venetska in da so bili Veneti tudi nosilci kulture žarnih grobišč. Pri tem izhajajo iz predpostavke, da arheološka kultura ustreza določeni etnični skupnosti, plemenu ali ljudstvu. To naziranje je na prelomu 19. v 20. stoletje utemeljil nemški arheolog in germanist Gustav Kossina, ki se je ukvarjal s širjenjem Germanov v prazgodovini. Njegovo vodilno gledišče je bilo, da se ostro omejene arheološke kulturne province v vseh časih skladajo s povsem določenimi ljudstvi. Danes je to teoretično izhodišče preseženo, zanimala so ga etnografska in arheološka dejstva. Iz zgodovine so namreč poznani primeri, ko se je na določenem prostoru zamenjalo prebivalstvo, ne pa tudi materialna kultura in obratno, spremenila se je materialna kultura, ne pa prebivalci. Samo na podlagi materialnih ostankov se pač ne da določiti etnične pripadnosti njihovih nosilcev. To vprašanje lahko rešujejo le podatki pisanih zgodovinskih virov. Ker pa teh za drugo ti-

sočletje pred našim štetjem nimamo, možnosti etnične opredelitve lužiške kulture in kulture žarnih grobišč ni videti in ostajata topogledno še naprej anonimni⁵⁴. Sploh je absurda misel, ki jo zagovarjajo slovenski "venetologi", da bi npr. kulturo žarnih grobišč, ki jo označuje žgan pokop v planih nekropolah in ki je segala od spodnjega Podonavja do Atlantika, povezovali samo z eno etnično skupino, ki bi tako obvladovala skoraj celotno zahodno in srednjo Evropo. Zaradi napačnega metodološkega izhodišča je seveda zgrešeno tudi vse nadaljnje razpravljanje avtorjev venetske teorije, da naj bi se Veneti - Slovani nekje na prelomu drugega tisočletja pred n. št. v prvem s prostora današnje Poljske razširili po skoraj celi Evropi in kot Slovenci preživeli vse do danes. Namen venetske teorije je (tudi) okrepiti slovensko narodno zavest in narodni ponos, toda njeni avtorji so, ne da bi se tega zavedali, naslikali zgodovinsko sliko, ki je še veliko bolj porazna od tiste, ki jo očitajo slovenskemu, oz. kot sami pravijo "uradnemu", zgodovinopisju: pred tri tisoč leti naj bi obvladali dve tretjini Evrope in prvi naj bi znali pisati v svojem jeziku, pa se je zgodba iztekla tako, da je Slovenecem danes ostalo le še dobrih 20.000 kvadratnih kilometrov ozemlja.

Od vprašanj, s katerimi se v zvezi z avtohtonističnimi teorijami ukvarja zgodovinopisje, so nedvomno najpomembnejša tista, ki so povezana z vprašanjem kontinuitete oz. diskontinuitete med antiko in zgodnjim srednjim vekom. Če namreč pristajamo na teorije, ki trdijo, da so Slovenci živeli na današnjem slovenskem ozemlju že v prazgodovini, potem je med obema obdobjema pač pričakovati kontinuiteto v zgodovinskem razvoju. Zgodovinopisje, pa tudi druge stroke, je - kar se tiče širšega slovenskega prostora - posvečalo temu vprašanju od začetka našega stoletja dokajšnjo pozornost⁵⁵. Pri tem se je

⁵¹ Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja, SAZU, Dela II/39 (Ljubljana 1993). Gl. poglavja o diplomatičnem in kritičnem prepisu, fonetičnem prepisu in prevodu v sodobno slovenščino.

⁵² Prim. Grafenauer, O Venetih (kot v op. 37) 40 sl.; Michael W. WEITHMANN, "Novi mit na robu Alp", Arheo 10 (1990) 53.

⁵³ Jože GLONAR, ČZN 4 (1907) 183, 185.

⁵⁴ Glej Reinhard WENSKUS, Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes (Köln-Graz 1961) 113 sl.; Grafenauer, Kontinuiteta (kot v op. 22) 346 sl.; Andrej PLETERSKI, Etnogeneza Slovanov. Oris trenutnega stanja raziskav, Arheo (posebna številka 1990) 5 sl.

⁵⁵ Pregled zgodovine tourstnih raziskav z bibliografijo do 1967 gl. pri Bogo GRAFENAUER, Die Kontinuitätsfragen in der Geschichte des altkarantanischen Raumes, Alpes Orientales V, SAZU, Dela II/24 (1969) 55 sl. Problematiki (dis-) kontinuitete je posvečen celoten zbornik Alpes Orientales V. Glede metodoloških vprašanj gl. Grafenauer, Kontinuiteta (kot v op. 22) 342 sl.

pokazalo, da je stara predstava o popolnem prelomu med antiko in srednjim vekom, ki so jo uveljavili že evropski humanisti in ki je v starejšem slovenskem zgodovinopisju prišla do izraza v trditvi, da so Slovani ob svoji naselitvi konec 6. stoletja iztrebili staroselsko prebivalstvo, vse preveč poenostavljena in črno-bela⁵⁶. Vprašanje je namreč mnogo bolj diferencirano. Tako so raziskave pokazale, da med antičnim in zgodnjem srednjeveškim naselitvenim prostorom obstaja kontinuiteta: za življenje kultivirano zemljišče je torej ostalo nespremenjeno. Toda če primerjamo strukturo tega prostora v obeh obdobjih, potem se nam pokaže med antiko in zgodnjim srednjim vekom velika razlika. Razmerje med arheološkimi najdišči iz rimskega časa in onimi iz časa od preseljevanja ljudstev do konca zgodnjega srednjega veka je približno 10 : 1. To razliko v kvantiteti pa dopolnjuje še razlika v kvaliteti, ki se kaže v tem, da je materialna kultura antičnih najdišč bistveno drugačna od zgodnjem srednjeveških, kar seveda zavrača možnost, da bi antično prebivalstvo preživelo konec antike kot temeljni sestavni del kasnejših Slovencev⁵⁷. Očem najbolj vidna sprememba pa je bil propad antičnih urbanih središč, ki jih zgodnji srednji vek ne pozna v takšni obliki. Pokrajina, v kateri so bila mesta središče vsega življenja, je postala eno samo podeželje – z izjemo obalnega pasu, kjer so mesta in njihovi romanski prebivalci preživeli v srednji vek, medtem ko so mesta v notranjosti od 12. stoletja začela nastajati na novo. Razlika med mesti v notranjosti in na obali, ki se kaže v številnih točkah, od obsega ozemlja, ki spada v pravno sfero mesta do družbene sestave in samouprave mesta, je v največji meri prav posledica dejstva, da imajo primorska mesta kontinuiteto z antiko, tista v notranjosti pa ne⁵⁸. Prelom lahko zaznamo tudi v družbeni strukturi prostora: župan in kosez sta imeni, družbeni skupini in instituciji, ki ju ta prostor v antiki ne pozna. Spremenilo se je tudi poljedelsko gospodarstvo: antična kvadratna razdelitev polja je izginila (ohranila pa se je zahodno od slovanskega naselitvenega prostora, v Furlaniji, na Tirolskem in na Salzburškem!), tista, ki jo poznamo danes, pa je

povsem drugačna in mlajšega postanka, nastala z uvedbo hubnega sistema in hubnih vasi od frankovske dobe naprej⁵⁹. Spremenila se je duhovna podoba prostora. Pozna antika je čas, ko se je v slovenskem prostoru popolnoma uveljavilo krščanstvo, ki je zajelo široke kroge prebivalstva tudi v najbolj odročnih krajih. O tem nam pričajo številni spomeniki krščanstva, ki so se ohranili: sakralna arhitektura (cerkve, krstilnice), napisi s krščansko vsebino, predmeti za liturgično rabo, pa tudi predmeti iz vsakdanjega življenja s krščanskimi simboli in seveda razvita cerkvena organizacija s škofijami, nad katerimi je imel oglejski patriarh metropolitno oblast⁶⁰. V zgodnjem srednjem veku je ta cerkvena organizacija propadala in krščanstvo je zamrlo. Kot vemo, so bili prebivalci tega prostora v drugi polovici 8. in prvi polovici 9. stoletja ponovno pokristjanjeni⁶¹.

Prav v tej točki se najbolj evidentno kaže nevzdržnost avtohtonističnih teorij nasploh in še prav posebej venetske. Kako razložiti nesporno dejstvo, da je bil slovenski prostor dvakrat pokristjanjen, če naj bi po avtohtonističnih teorijah na tem prostoru v zgodnjem srednjem veku živel isto prebivalstvo kot v pozni antiki? Šavli razlaga to kritično točko s tem, da naj bi bilo krščanstvo v pozni antiki v Vzhodnih Alpah omejeno le na mesta, domače (avtohtono) podeželsko prebivalstvo pa naj bi ostalo pogansko (kar, kot nam pričajo res številne arheološke najdbe, sploh ni res!⁶²). Po propadu rimske in bizantinske oblasti v Vzhodnih Alpah naj bi ti "noriški domačini, Veneti ali Sloveni, ne pokelteni in ne poromanjeni, mogli tedaj brez skrbi pred posledicami požgati in porušiti mesta, ki so bila središča tuje uprave in izkoriščanja"⁶³. V razliko od te konstrukcije, ki je naravnost v nasprotju z

⁵⁶ Prim. npr. Kos, *Kdaj so Slovenci* (kot v op. 21) 80 sl. in Peter ŠTIH – Vasko SIMONITI, *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva* (Ljubljana 1995) 26 sl.

⁵⁷ Podrobneje o tem Grafenauer, *Kontinuiteta* (kot v op. 22) 354 sl.

⁵⁸ Sergij VILFAN, *Rechtsgeschichte der Slowenen* (Graz 1967) 103 sl.; ISTI, *Tipologija srednjovekovnih gradov Slovenije i etnička struktura njilovog stanovništva*, *Jugoslovenski istorijski časopis* 1-2 (1975) 19 sl.

⁵⁹ Podrobneje Grafenauer, *Kontinuitätsfragen* (kot v op. 55) 69 sl.; isti, *Kontinuiteta* (kot v op. 22) 357 sl.

⁶⁰ Prim. Rajko BRATOŽ, *Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja*, *Zbirka zgodovinskega časopisa* 4 (1990) 3 sl. (z bogato bibliografijo).

⁶¹ Prim. Bogo GRAFENAUER, *Pokristjanjevanje Slovencev*, v: *Zgodovina cerkve na Slovenskem* (Celje 1991) 29 sl.; Milko KOS, *Conversio Bagoartorum et Carantanorum* (Ljubljana 1936) 18 sl.; Herwig WOLFRAM, *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoartorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband* 31 (1995) 275 sl.

⁶² Prim. Slavko CIGLENEČKI, *Höhlenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum*, *SAZU, Dela* 1/31 (1987) 9 sl. in zlasti 169 sl. ter Franz GLASER, *Frühchristliche Denkmäler in Kärnten. Ein Führer*

zgodovinskimi dejstvi (podeželje naj ne bi bilo pokristjanjeno), in katere Šavli s pomočjo zgodovinskih virov ni niti poskušal dokazovati, se da dejstvo o dvakratnem pokristjanjenju širšega vzhodnoalpskega prostora lepo razložiti s prihodom novega, poganškega slovanskega ljudstva v ta prostor, ki je s seboj prineslo in uveljavilo nov način življenja. Ta je v strukturi prostora povzročil tudi zgoraj omenjene spremembe, ki evidentno kažejo, da je bila diskontinuiteta močnejša od kontinuitete. In naj "venetologi" še tako poudarjajo, da ni zgodovinskega vira, ki bi poročal o naselitvi slovanskih prednikov Slovencev v Vzhodne Alpe (očitno bi za njih imel veljavo le vir, ki bi podobno kot Pavel Diakon za Langobarde⁶⁴, do dneva natančno poročal o prihodu v novo domovino; kot da ne znamo izluščiti in razbrati zgodovinskih spoznanj tudi iz kakšnih drugih zgodovinskih virov, ki imajo kot "preostanki" v strukturi kritike virov lahko celo višje mesto kot historiografska dela⁶⁵), dejstvo je, da začno pisani viri prvič omenjati Slované v zvezi s širšim vzhodnoalpskim prostorom prav konec 6. stoletja. Za leti 593 in 595 poročajo o bojih med Slovani in Bavarci (po vsej verjetnosti) ob zgornji Dravi – približno takrat, ob koncu 6. stoletja, je zaradi slovanske naselitve propadla tudi škofijska cerkev v Teurniji (pri Spittalu)⁶⁶ -

za leto 598 o prvem slovanskem (skupaj z Avari in Langobardi) vdoru v Istro in za leto 600 o Slovanih, ki že vstopajo v Italijo. Ti podatki nam pričajo o meji, ki so jo naseljujoči Slovani dosegli na zahodu in s tem se tudi sklada podatek, ki ga imamo, da se je današnji vzhodnotirolski in koroški prostor takrat že imenoval dežela Slovanov (*Sclaborum provincia*)⁶⁷.

Zgodovinski, arheološki, filološki in tudi drugi razlogi torej jasno govorijo o nevzdržnosti avtohtonističnih teorij. So zgodovinski mit, ki hoče nacionalni zgodovini naslikati podobo, ki je ta ni imela. Toda, resnici na ljubo, zgodovinski mit so tudi vse tiste predstave in trditve, ki govorijo kar o naselitvi Slovencev v vzhodnoalpski prostor. Tedaj se slovanski predniki Slovencev oziroma takratni prebivalci slovenskega prostora pač niso identificirali in označevali kot Slovenci⁶⁸. Zato je zgodovinski mit tudi trditev, ki jo najdemo v vseh učbenikih slovenske zgodovine, da je slovenski naseljitveni prostor segal na severu do Donave in da so Slovenci zaradi germanizacije izgubili kar dve tretjini narodnostnega ozemlja, pri čemer ostaja vseskozi povsem nerazloženo, na kakšni podlagi in s katerimi argumenti so lahko bili obdonavski Slovani zgodnjega srednjega veka razglašeni za Slovence⁶⁹. Slo-

(Klagenfurt 1996) 7 sl. Obe deli s svojima katalogoma jasno pričata o razširjenosti krščanstva v pozni antiki tudi na podeželju oz. izven mest.

⁶³ Bor, Šavli, Tomažič, Veneti (kot v op. 34) 142.

⁶⁴ Paulus DIACONUS (Pavel DIAKON), *Zgodovina Langobardov* (*Historia Langobardorum*) (Maribor 1988) II 7 (slov. prevod: Langobardi so torej zapustili Panonijo in hiteli z ženami in otroki in vsi premičninami proti Italiji...Od tam so odšli v mesecu aprilu, v prvi indikciji, drugi dan po veliki noči, katere praznovanje je bilo v tistem letu preračunano za prvi april, ko je preteklo že 568 let po Gospodovem utelešenju.).

⁶⁵ Prav Pavlov opis selitve Langobardov v Italijo sproža resne dvome o historičnosti njegovega poročila. V II 8 poroča, da se je Alboin, potem ko je prišel z vsem svojim ljudstvom do meje Italije, povzpel na "Kraljevo goro", od koder si je ogledal novo domovino. Langobardsko selitev v Italijo opisuje Pavel Diakon po vzoru prihoda izbranega ljudstva v objubljeno deželo in paralele z bibličnimi tekstom (4 Mz 27, 5 Mz 34) so očitne tako, da je Pavlov opis možno razumeti kot literarni topos. Prim. Harald KRAHWINKLER, *Friaul im Frühmittelalter. Geschichte einer Region vom Ende des fünften bis zum Ende des zehnten Jahrhunderts*, Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 30 (1992) 29 sl. in op. 5, 6.

⁶⁶ Franz GLASER, *Teurnia – metropolis Norici. Ein frühchristlicher Bischofssitz* (Wien 1987) 10. Glaserjevo arheološko odkritje škofijske cerkve v Teurniji ima svojo zgodovino, ki je pomembna tudi za našo temo. Rudolf Egger, ki je leta 1910 izkopal zgodnjekrščansko cerkev izven mestnega obzidja Teurnije, je na podlagi

literarnih virov pravilno domneval, da je morala kot škofijski sedež obstajati še ena cerkev znotraj obzidja, ki pa jo je napačno domneval pod današnjo cerkvijo sv. Petra in s tem za 70 let markiral raziskave. Do odkritja škofijske cerkve je pripeljala šele Glaserjeva ugotovitev, ki mu je služila kot izhodišče, da na Koroškem do sedaj ni poznana niti ena zgodnjekrščanska cerkev, ki bi stala pod danes obstoječo cerkvijo, medtem ko je na severnem Tirolskem zadeva točno obratna. To dejstvo je razložljivo z naselitvijo Slovanov v koroški prostor (in z njimi povezanimi spremembami, katerili izraz je diskontinuiteta), medtem ko je severnotirolski prostor seveda ostal izven njihovega vpliva: Franz GLASER, *Über das Christentum im Alpen-Adria-Raum nach archäologischen Zeugnissen, Karantanien und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter* (Hg. Günther Hödl, Johannes Grabmayer), 2. St. Velter Historikergespräche (Köln-Wien 1993) 243 sl.

⁶⁷ Prim. Bogo GRAFENAUER, *Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah in uprašanje kontinuitete*, Arheološki vestnik 21-22 (1970-1971) 17 sl. (z viri in literaturo); Klaus BERTELS, *Carantania. Beobachtungen zur politisch-geographischen Terminologie und zur Geschichte des Landes und seiner Bevölkerung in frühen Mittelalter*, Carinthia I 177 (1987) 87 sl.

⁶⁸ Gl. Wolfram, Salzburg (kot v op. 61) 39 sl., 73 sl., 276 sl.

⁶⁹ Gl. Štli-Simoniti, *Slovenska zgodovina* (kot v op. 56) 8 sl. Šavli, *Slovenska država* (kot v op. 36) 175 je šel tozadevno še dlje in je proglasil slovansko utrjeno gradišče Gars-Thunau, ki je bilo pred kratkim arheološko odkrito ob reki Kamp severno od Donave, kar za karantan-sko.

venci so se na prostoru, na katerem živijo danes izoblikovali šele postopno, v procesu dolgega zgodovinskega razvoja, katerega težišče spada v drugo tisočletje, upal bi si trditi, celo šele v čas od 16. stoletja naprej, ko se prvič v domačem jeziku pojavi slovensko ime in ko je s Trubarjevo knjižno dejavnostjo prvič zavestno izoblikovan in izpeljan program, ki vidi v Slovencih posebno celoto in enoto⁷⁰. V tem smislu so Slovenci resnično avtohtoni: ne kot prvi prebivalci tega prostora, ampak kot plod razvoja, ki je pripeljal do njihovega izoblikovanja v tem prostoru, v katerem so skozi zgodovinska obdobja izpričane različne identitete; slovenska je le ena (zadnja) med njimi.

Na koncu tega pregleda je potrebno opozoriti še na nekatera pomembna spoznanja, ki razbijaajo trdovratne in mitične miselne vzorce o nastanku in funkcioniranju posameznih zgodnj-srednjeveških ljudstev oz. plemen, do katerih se je v zadnjih nekaj desetletjih dokopala zgodovinska znanost v etnogenetski problematiki. Prelom v raziskavah je nastal v začetku šestdesetih let našega stoletja z raziskavami Reinharda Wenskusa⁷¹. Teoretično je njegovo delo slonelo na premisi, da je etnična skupnost (*gens, populus, natio, etnos*; pač kakor je označena v virih) subjektivno in ne biološko-objektivno določljiva. V tem smislu je npr. Ernest Rénan že leta 1882 karakteriziral nacijo s konsenzom vseh njenih članov, podobno pa je tudi Max Weber definiral etnične skupine samo z njihovim "subjektivnim prepričanjem" o skupnem poreklu⁷². Wenskus je prepričljivo dokazal, da poznoantična in zgodnj-srednjeveška ljudstva (oz. plemena, kot jih je imenoval) niso imela nekega resničnega skupnega porekla, da pa je prav prepričanje oz. vera o skupnem izvoru tvorilo integrativno silo. Na podoben način je relativiziral tudi ostale objektivne kriterije za etnično pripadnost, predvsem jezik, pa tudi kulturo, pravo itd. Odločilna za etnično identiteto je bila torej

le subjektivna opredelitev oz. izpoved. Predstava o razvoju in razširitvi nekega ljudstva iz ene kali - predstava, ki odzvanja tudi v pojmu etnogeneza - se je morala umakniti. Vidno je postalo, da so ljudstva nastajala s stapljanjem različnih etničnih skupin, da se je etnična pripadnost lahko menjala, da je ravno v nemirnih stoletjih pozne antike in zgodnjega srednjega veka pogosto prihajalo do cepitev in nastajanja novih etničnih skupnosti in da so posamezna ljudstva bila praviloma polietnično strukturirana. Raziskave Herwiga Wolframa o Gotih⁷³ so konec sedemdesetih let jasno pokazale, kako v gotski zgodovini ni neke biološke kontinuitete, ampak samo kontinuiteta imena, saj so se vedno nove skupine posluževale gotskega imena in z njim povezane tradicije: kmetje na Baltiku v 2. in trume pomorskih roparjev v 3. stoletju, stepski imperij ob Črnem morju v 4. in konkurirajoče se federatske vojske, pogosto velike le nekaj tisoč mož, v balkanskih provincah 5. stoletja ter kraljestva v južni Galiji in na Iberskem in Apeninskem polotoku.

Eden temeljnih pojmov za razumevanje oblikovanja etničnih zvez je postal "tradijsko jedro" (Traditionskern). Okrog takšnih tradicijskih jeder, se pravi okrog nekega vodilnega sloja, ki si je svojo legitimnost in atraktivnost znal pridobiti z, glede na okolico, boljšimi bogovi (to je s prepričanjem o svojem božanskem izvoru) in boljšimi organizacijskimi oblikami (običaji, temeljnimi ustavnimi oblikami, ki so določale pravila skupnega življenja takšne zveze), se je lahko izoblikovala velika (etnična) zveza, ki sta jo povezovali prepričanje v nek skupen izvor in zgodovino (tradicija) in pravila skupnega življenja, ne pa kri. Nastanka posameznega ljudstva, določene etnične identitete, si torej brez določenih ustavnih, še tako rudimentarnih oblik, ni mogoče predstavljati. Tacitov stavek "majhnost plemeniti Langobarde" reflektira vlogo takšnega tradicijskega jedra v zgodovini - oziroma bolje v subjektivni predstavi o lastni zgodovini - zgodnjih ljudstev⁷⁴. Te predstave o lastni zgodovini so našle izraz v iz antike izvirajoči literarni

⁷⁰ France BEZLAJ, *Etimološki slovar slovenskega jezika III* (Ljubljana 1995) 265 sl.; Tomo KOROŠEC, *Ime Slovenec, Jezik in slovstvo* 9 (1964) 65 sl.; France KIDRIČ, *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti* (Ljubljana 1939-1938) 83 sl.

⁷¹ Wenskus, *Stammesbildung* (kot v op 54).

⁷² Prim. Walter POHL, *Tradition, Ethnogenese und literarische Gestaltung: eine Zwischenbilanz, Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung* (Hg. Karl Brunner und Brigitte Merta), *Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 31 (1994) 9 sl.

⁷³ Herwig WOLFRAM, *Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie* (3. München 1990).

⁷⁴ Prim. Wenskus, *Stammesbildung* (kot v op. 54) 653 s. v.; *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern I* (Hg. Herwig Wolfram, Walter Pohl), *Österreichische Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse 201. Bd., Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung Bd. 12* (Wien 1990).

zvrsti *Origo gentis*, v Izvoru ljudstev, ki so polne klišejskih in stereotipnih predstav: najprej je obstajalo neko majhno ljudstvo, recimo Goti ali Sasi ali Langobardi. Ker jih njihova domovina ni mogla več prehranjevati, so se pod božjim vodstvom izselili. Primordialno dejanje, prva preizkušnja, pa naj bo to prehod čez morje ali veliko reko, kot so Ren, Laba, Donava, ali pa zmagovita bitka nad nadmočnim sovražnikom – velikokrat pa oboje skupaj – je ustvarilo predpogoje za legitimnost tradicijskega jedra in za nastanek novega, številčno močnega – ker pač atraktivnega – ljudstva⁷⁵.

To novo branje starih virov ni zaobšlo niti alpsko – jadranskega, pogojno rečeno širšega slovanskega prostora. Zlasti po zaslugi Herwiga Wolframa, ki je svoje tozadevne raziskave sintetiziral v knjigi o najstarejši zgodovini avstrijskega (in širšega) prostora⁷⁶ in njegovega učenca Walterja Pohla, ki je na teh novih izhodiščih skušal razložiti fenomen Avarov⁷⁷ in pri tem pokazal, da so nekatere lastnosti skupne vsem zgodnesrednjeveškim ljudstvom (plemenom), ne glede na to, ali jih štejemo med germanska, slovanska ali pa stepsko – nomadska. Ob ugotovitvi, da zgodnesrednjeveška plemena niso bile skupnosti istega porekla, temveč so to bile polietnične skupnosti, ki jih v celoto ne povezuje ista kri ampak skupna tradicija in običaji, se je pokazalo, da so tudi Avari tvorili polietnično zvezo, ki je bila zmeraj odprta novim prišlekom in ki je poleg ostalih ljudstev panonskega bazena zaobjemala Gepide, Bolgare, Kutrigure in predvsem Slovane. Pod imenom Avari je torej živela nadregionalna politična skupnost, ki je bila precej nestabilna in podvržena nenehnim spremembam in katere tradicijsko jedro je tvorila skupina okrog kagana. Polietnično pa je bilo tudi pleme oz. ljudstvo Karantancev. Brez dvoma so bili slovansko pleme – kar pomeni, da je bilo njihovo tradicijsko jedro znotraj polietnične zveze slovansko opredeljeno, sestavljeno iz dveh skupin Slovanov, ki so se konec 6. stoletja naselili v prostor vzhodnih Alp s severa in iz juga ter še iz Hrvatov in Dudlebov in domačih romanskih staroselcev. Ne gre pa izključiti možnosti, da so se med njimi nahajali tudi avarski, bolgarski in ger-

manski drobci. To med drugim pomeni, da so morda obstajali tudi Karantanci, ki so imeli poševne oči (tako kot poznamo slovanske Avarre)⁷⁸!

Izhodišče, da so zgodnesrednjeveška ljudstva skupnosti, ki jih v celoto povezujejo skupno tradicijsko jedro, in da je etnična identiteta kategorija, ki je podvržena precejšnjim spremembam, pa je, kar se starejše slovanske zgodovine tiče, pripeljalo še do ene pomembne ugotovitve. Po propadu avarske nadregionalne in polietnične skupnosti konec 8. stoletja je na ruševinah avarskega kaganata prišlo do velikega preslojevanja in oblikovati so se začele nove etnogeneze, kar se je odrazilo tudi v terminologiji virov. Namesto splošne oznake *Sclavi* se sedaj na obrobju kaganata pojavijo številna slovanska plemenska (gentilna) imena, med njimi leta 820 tudi Karniolci, ki jih zgodnesrednjeveški viri jasno razlikujejo od Karantancev. V Posavju se je konec 8. in v začetku 9. stoletja začelo oblikovati posebno pleme – ljudstvo, ki je bilo slovansko determinirano in ki je – tako kot Karantanci – svoje ime dobilo po pokrajini, kjer je bivalo: po Karnioli. Na slovanskem naselitvenem prostoru v Vzhodnih Alpah sta se tako izoblikovali dve ljudstvi in dve etnični identiteti: Karantanci in Karniolci, gentilna kneževina Karniolcev je bila poleg Karantanije druga slovanska gentilna kneževina tega prostora⁷⁹. Pod novo frankovsko oblastjo sta obe kmalu izgubili svojo staro plemensko ureditev in njuni identiteti sta ugasnili, porajati pa so se začele nove.

V nasprotju z mitologijo o venetski monofiliji Slovencev in o njihovi vzdržnosti in nespremenljivosti skozi tri tisoč let imajo Slovenci – tako kot vsi ostali narodi – celo vrsto prednikov: od antičnih staroselcev preko Slovanov, Hrvatov, Avarov, Karantancev, Karniolcev, Nemcev do Uskokov in še mnogih drugih. Če je tako, se bo kdo vprašal, zakaj se potem tako močno izpostavlja pomen Slovanov za slovansko zgodovino (oz. zgodovino Slovencev), ki se kaže v dejstvu, da se njen prikaz v zgodovinskih delih ponavadi začena prav s slovansko naselitvijo v

⁷⁵ Herwig WOLFRAM, *Razmatranja o Origo gentis, Etnogeneza Hrvata* (ur. Neven Budak) (Zagreb 1995) 40 sl.

⁷⁶ Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung 378 – 907 ((Wien 1987).

⁷⁷ Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567 – 822 n. Chr. (München 1988).

⁷⁸ Gl. Peter ŠTIH, *Plemenske in državne tvorbe zgodnjega srednjega veka na slovanskem naselitvenem prostoru v Vzhodnih Alpah, Slovenci in država, SAZU, Razprave I/17* (1995) 21 sl.

⁷⁹ Peter ŠTIH, *Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku, Zbornik Brižinski spomeniki, SAZU, Dela II/45* (1996) 13 sl.

Vzhodne Alpe. Preprosto zato, ker je prav slovanska naselitev v začetku zgodnjega srednjega veka, dala prostoru, na katerem živijo Slovenci, tisto jezikovno identiteto, ki jo ima ta prostor še danes. Predvsem zaradi tega lahko danes rečemo, da so Slovenci Slovani, čeprav so se razvili tudi iz drugih korenin.

Zusammenfassung

EJ KO GOLTNEŠ DO TU-LE, UDARI PO
KONJIH *

*Über autochthonistische und ähnliche
Theorien bei den Slovenen und in Slovenien*

Autochthonistische und ähnliche Theorien über Herkunft und Ursprung der Slovenen haben eine ganz überraschend lange Tradition, man trifft sie bereits in einigen Texten der slovenischen Protestanten des 16. Jahrhunderts an. Bei Primus Truber kann ein Widerhall der autochthonistischen Sichtweise vermutet werden, daß die Illyrer Slaven gewesen seien, während ein anderer slovenischer Protestant, Adam Bohorič, die Slaven mit den Venetern und den Vandalen gleichsetzte. Nach dem 18. Jahrhundert, als insbesondere Marko Pohlin seine Überzeugung von der Slavizität der illyrischen Sprache zum Ausdruck brachte, war besonders das 19. Jahrhundert diejenige Epoche, in der – zur Zeit der Romantik und der nationalen Wiedergeburt – die autochthonistischen Theorien bei den Slovenen recht viele Anhänger und Verehrer fanden, die Geschichte vor allem als Mittel zur national-politischen Affirmation verstanden. Zu ihnen gehörten Jakob Zupan, Anton Kremlj, Matevž Ravnikar-Požencan, Peter Hitzinger, Matija Sila und insbesondere Davorin Trstenjak, der mit dem Umfang seines Werkes, seinem Durchhaltevermögen und des Echos, das er hervorrief, unter ihnen hervorragte. Trstenjak, der nicht nur den Beweis führte, daß die Slovenen schon seit jeher auf ihrem jetzigen Grund und Boden gesiedelt hatten, sondern auch, daß in früherer Zeit die unterschiedlichsten Völkerschaften auf allen drei Kontinenten der alten Welt zu den Slaven gehört hatten, zeigte im Alter soviel Anstand und Mut, wenigstens indirekt seine autochthonistische Theorie zu widerrufen. Die

Reihe slovenischer Autochthonisten setzte sich im 20. Jahrhundert mit Davorin Žunkovič und Henrik Tuma fort. Danach folgte eine längere Pause, bis Ende der sechziger Jahre in Triest Franc Jeza zu beweisen versuchte, daß die Slovenen aus dem Norden (aus Skandinavien) stammen. Dann begann sich eine Theorie um den slovenischen Charakter der Etrusker und schließlich zum slovenischen Ursprung der Etrusker zu entwickeln, eine Theorie, die Matej Bor aufbrachte, und der Ivan Rebek und Anton Berlot folgten. Mitte der achtziger Jahre stellten Matej Bor, Jožko Šavli und Ivan Tomažič eine neue, die venetische Theorie, vor, die noch jetzt ganze Leserbrief-Rubriken in der slovenischen Presse füllt. Die These dieser "Venetologen" lautet, die Träger der archäologischen Lausitzer Kultur aus der zweiten Hälfte des zweiten Jahrtausends v. Chr. seien Veneto-Slaven gewesen. Diese hätten sich dann bis zum ersten Jahrtausend v. Chr. in ganz Europa angesiedelt, von dem sie gute zwei Drittel eroberten. Davon zeugen angeblich die Häufigkeit des venetischen Namens und die archäologische Kultur der Brandgrabstätten, deren Träger Veneter bzw. (Ur)Slaven bzw. Westslaven gewesen seien. Diese Veneto-Slaven hätten dann als Bauernbevölkerung in den Bergen, in den Ostalpen, zunächst die keltische, dann die römische Besatzungszeit überlebt, dann endlich Widerstand geleistet, die verhaßten römischen Städte verbrannt und das Joch der römischen Herrschaft, der Kultur und des christlichen Glaubens von sich geworfen und hätten in Karantanien ihren eigenen Staat gegründet, der bis zur Ankunft der Franken seine Selbständigkeit bewahrte.

Die Kritik an diesen autochthonistischen Theorien ist nicht ausgeblieben, sie meldete sich schon von der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts an zu Wort, besonders lautstark wandte sie sich gegen die jüngste, die venetische Theorie, deren Autoren häufig anstatt auf die Argumente der Kritik mit Klagen gegen die Paralyse der slovenischen Gesellschaftswissenschaften (vor allem der Geschichtsschreibung) antworteten, entsprechend den Ideologien, denzufolge – im Dienste verschiedener Regimes und Ideologien –, keine freie Erörterung über den Ursprung der Slovenen möglich war. An einer ganzen Reihe slovenischer Historiker und vor allem ihrer Werke – von den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts, als die Geschichtsschreibung sich bei den Slovenen als

* Übersetzung einer venetischen Schrift von Matej Bor.

Wissenschaft zu festigen begann, bis heute – ist es nicht schwer zu zeigen, wie unberechtigt sie sind. In sprachwissenschaftlichen Fragen warf die Kritik den autochthonistischen Theorien vor allem ihre Methode vor, Wörter anhand ihrer äußerlichen Ähnlichkeit zu vergleichen, eine Vorgehensweise, die in der vergleichenden Sprachwissenschaft schon lange als überholt galt und zu völlig falschen Schlüssen führen konnte. Was die Archäologie betrifft, auf die vor allem die venetische Theorie sich berief, so ging sie methodologisch davon aus, daß sich die archäologischen Kulturen aus einzelnen Völkern bzw. ethnischen Identitäten zusammensetzten. Heute ist dieser theoretische Ansatz bereits völlig überholt, denn es ist nicht möglich, nur auf der Grundlage materieller Überbleibsel die ethnische Zugehörigkeit ihrer Träger festzustellen; diese Frage können nur Daten aus schriftlichen Quellen lösen. Von den Fragen, mit denen sich die Geschichtsschreibung im Zusammenhang mit den autochthonistischen Theorien befaßt, sind sicher diejenigen am wichtigsten, die mit der Frage der Kontinuität bzw. Diskontinuität zwischen der Antike und dem frühen Mittelalter befassen. Trotz der Kontinuität auf einzelnen Gebieten der geschichtlichen Entwicklung ist der heutige Stand der Forschung in den geschichtswissenschaftlichen Forschungen der, daß es unzweifelhaft ist, daß Diskontinuität über Kontinuität dominierte, was mit der Ankunft einer neuen Völkerschaft mit einer neuen Lebensweise erklärbar ist, die mit einer neuen Wirtschaft und neuen Göttern in den slovenischen Raum kam, wovon auch schriftliche Quellen

zeugen, die gerade Ende des 6. Jahrhunderts erstmals Slaven in Verbindung mit dem Ostalpenraum erwähnen. Historische, archäologische, philologische und andere Gründe sprechen klar für die Unhaltbarkeit der autochthonistischen Theorien. Sie sind ein Geschichtsmythos, welcher der nationalen Geschichte eine Gestalt verleihen möchte, die ihr nicht entspricht. Die Slovenen haben sich in dem Raum, in dem sie heute leben, erst allmählich im Zuge einer langen geschichtlichen Entwicklung herausgebildet, hauptsächlich ab dem 16. Jahrhundert. In diesem Sinne sind die Slovenen wirklich autochthon: Nicht als ursprüngliche Bewohner dieses Raumes, sondern als Frucht einer Entwicklung, die zu ihrer Herausbildung in diesem Raum führte, in dem durch die Epochen der Geschichte verschiedene Identitäten belegt sind, von denen die slovenische nur eine (die letzte) ist! Im Gegensatz zu dem Mythos von der venetischen Monophilie der Slovenen und von ihrer Unveränderlichkeit durch dreitausend Jahre, haben die Slovenen – so wie alle übrigen modernen Völker – eine ganze Reihe von Vorfahren: von den antiken Altsiedlern über Slaven, Kroaten, Avaren, Karantaner, Karnioler, Deutschen bis zu den Uskokern und noch vielen anderen. Dabei ist die slavische Besiedlung zu Beginn des frühen Mittelalters deshalb so außerordentlich wichtig, weil der Raum, in dem die Slovenen leben, ihnen die sprachliche Identität gegeben hat, die dieser Raum noch heute hat. Vor allem deshalb können wir sagen, daß die Slovenen Slaven sind, wenn sie sich auch aus anderen Wurzeln entwickelt haben mögen.